

L I E T U V O S

ARCHEOlogija 47

L I E T U V O S

ARCHEOlogija 47

Leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS 2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

(Finansavimo sutarties numeris S-LIP-19-4)

Redaktorių kolegija / Editorial board:

Atsakingoji redaktorė / Editor-in-chief dr. Agnė Čivilytė
(Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Atsakingosios redaktorės pavaduotoja / Assistant Editor
dr. Elena Pranckėnaitė (Lietuvos istorijos institutas,
Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Laurynas Kurila (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius /
Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Valdis Bērziņš (Latvijos universitetas, Latvijos istorijos
institutas, Ryga / University of Latvia, Institute of Latvian
History, Riga)

Habil. dr. Anna Bitner-Wróblewska (Valstybinis
archeologijos muziejus Varšuvoje, Lenkija / State
Archaeological Museum in Warsaw, Poland)

Dr. Christoph Jahn (Baltijos ir Skandinavijos archeologijos
centras, Šlėzvigas, Vokietija / Center for Baltic and
Scandinavian Archaeology, Schleswig, Germany)

Prof. dr. Rimantas Jankauskas (Vilniaus universitetas,
Lietuva / Vilnius University, Lithuania)

Akad. prof. dr. Eugenijus Jovaiša (Lietuvos mokslų
akademija, Vilnius / Lithuanian Academy of Sciences,
Vilnius)

Habil. dr. Bartosz Kontny (Varšuvos universitetas,
Archeologijos fakultetas, Lenkija / Faculty of Archaeology,
University of Warsaw, Poland)

Prof. dr. Valter Lang (Tartu universitetas, Estija /
University of Tartu, Estonia)

Doc. dr. Algimantas Merkevičius (Vilniaus universitetas,
Lietuva / Vilnius University, Lithuania)

Habil. dr. Tomasz Nowakiewicz (Varšuvos universitetas,
Archeologijos fakultetas, Lenkija / Faculty of Archaeology,
University of Warsaw, Poland)

Habil. dr. Grzegorz Osipowicz (Mikalojaus Koperniko
universitetas, Torunė, Lenkija / Nicolaus Copernicus University,
Toruń, Poland)

Dr. Gytis Piličiauskas (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius /
Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Eve Rannamäe (Tartu universitetas, Estija / University of
Tartu, Estonia)

Dr. Andra Simniškytė (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius /
Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Roberts Spīrgis (Latvijos universitetas, Latvijos istorijos
institutas, Ryga / University of Latvia, Institute of Latvian
History, Riga)

Dr. Eugenijus Svetikas (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius /
Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Andris Šnē (Latvijos universitetas, Ryga / University of
Latvia, Riga)

Doc. dr. Gintautas Zabiela (Klaipėdos universitetas, Lietuva /
Klaipėda University, Lithuania)

Prof. dr. Šarūnas Milišauskas (Niujorko valstijos Bafalo
universitetas, JAV / New York State University at Buffalo, USA)

Prof. dr. Timothy Cheval (Niujorko valstijos Bafalo
universitetas, JAV / New York State University at Buffalo, USA)

Prof. dr. Johan Ling (Goteborgo universitetas, Švedija /
University of Gothenburg, Sweden)

Sekretorė / Secretary Dovilė Urbonavičiūtė-Jankauskienė

Redakcijos adresas / Editorial Board address:

Lietuvos istorijos institutas, Archeologijos skyrius

Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius

Tel. (+370) 5 2614436, fax (+370) 5 2611433

e-mail: lietuvsarheologija@gmail.com;

civilytea@gmail.com

Žurnalas registruotas: EBSCO Publishing: Central and Eastern European Academic Source European
Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)

TURINYS / CONTENT

Agnė Čivilytė	PRATARMĖ.....7 FOREWORD11
MARIJA GIMBUTIENĖ KAIP ASMENYBĖ / MARIJA GIMBUTAS AS PERSONALITY	
Ernestine S. Elster	MARIJA GIMBUTAS, HER EXCAVATIONS, AND THE CONCEPT OF OLD EUROPE / MARIJA GIMBUTIENĖ, ARCHEOLOGINIAI KASINĖJIMAI IR SENOJI EUROPA15
James Patrick Mallory	MARIJA GIMBUTAS IN THE CLASSROOM, FIELD AND OFFICE: A SHORT PERSONAL REMINISCENCE / MARIJA GIMBUTIENĖ KLASĖJE, KASINĖJIMUOSE IR KABINETE: TRUMPI ASMENINIAI PRISIMINIMAI.....31
Kornelija Jankauskaitė	MARIJA GIMBUTIENĖ: KELIAUTOJA IR TYRĖJA / MARIJA GIMBUTAS: TRAVELLER AND RESEARCHER.....43
STRAIPSNIAI / ARTICLES	
Šarūnas Milišauskas	MARIJA GIMBUTAS (GIMBUTIENĖ): THE BALTIC GODDESS55
Kathryn Hudson	MARIJA GIMBUTIENĖ: BALTŲ DEIVĖ.....88
Julia Mattes	ANTHROPOMORPHIC FIGURINES, GYNOCENTRISM AND GIMBUTAS' RECEPTION INSIDE ARCHAEOLOGY AND BEYOND91 ANTROPOMORFINĖS FIGŪRĖLĖS, GINOCENTRIZMAS IR MARIJOS GIMBUTIENĖS IDĖJOS ARCHEOLOGIJOJE BEI UŽ JOS RIBŲ 123
Nurcan Yalman	MELLAART, GIMBUTAS, GODDESSES, AND ÇATALHÖYÜK: EARLY ASSUMPTIONS AND RECENT PERSPECTIVES ON THE ÇATALHÖYÜK FINDS 125 MELLAARTAS, GIMBUTIENĖ, DEIVĖS IR ČATAL HIJUKAS: PIRMOSIOS PRIELAIIDOS IR NAUJAUSIA RADINIŲ IŠ ČATAL HIJUKO APŽVALGA143

Sharada Srinivasan	GODDESS WORSHIP AND THE DANCING FORM: EXPLORING RITUAL IN INDIAN PREHISTORY AND SOUTH INDIAN ANTIQUITY145 DEIVĖS GARBINIMAS IR ŠOKIO JUDESIO FORMA: RITUALAI INDIJOS PRIEŠISTORĖJE IR PIETŲ INDIJOS ANTIKOJE164
Rasa Banytė-Rowell	MARIJA GIMBUTAS' DISSERTATION AND ITS VALUE: BURIAL CUSTOMS IN THE ROMAN IRON AGE.....167 MARIJOS GIMBUTIENĖS DISERTACIJA IR JOS SVARBA: ROMĖNIŠKOJO LAIKOTARPO LAIDOSENA185
Florin Gogâltan	TRANSYLVANIA AND THE OF INDO-EUROPEAN MIGRATION PROBLEM. THE ROMANIAN PARADIGM187 TRANSILVANIJA IR INDOEUROPEIČIŲ MIGRACIJOS PROBLEMA. RUMUNIJOS PARADIGMA 207
Gytis Piličiauskas Edvardas Simčėnka Justina Kozakaitė Žydrūnė Miliauskienė Giedrė Piličiauskienė Harry Kenneth Robson	DONKALNIO IR SPIGINO KAPINYNŲ AKMENS AMŽIAUS ŽMONIŲ KILMĖ IR MOBILUMAS STRONCIO IZOTOPŲ ANALIZĖS DUOMENIMIS..... 209 THE ORIGINS AND MOBILITY PATTERNS OF STONE AGE HUMANS FROM THE DONKALNIS AND SPIGINAS BURIAL GROUNDS ACCORDING TO STRONTIUM ISOTOPE ANALYSIS.....232
Janusz Czebreszuk Agnė Čivilytė	PROFESSOR MARIJA GIMBUTAS' ADVENTURE WITH PREHISTORIC AMBER AND THE RESULTS FOR US.....235 MARIJOS GIMBUTIENĖS PRIEŠISTORINIO GINTARO TYRINĖJIMAI IR JŲ REIKŠMĖ ŠIANDIEN 247
	<i>KITAIP APIE ARCHEOLOGIĄ / ALTERNATIVE PERCEPTIONS OF ARCHAEOLOGY</i>
Paulius Gritėnas	FILOSOFIJA KAIP ARCHEOLOGIJA..... 249
	<i>RECENZIJOS / REVIEWS</i>
Artūras Dubonis	RYTIS JONAITIS, IRMA KAPLŪNAITĖ. SENKAPIS VILNIUJE, BOKŠTO GATVĖJE. XIII-XV A. LAIDOSĖNOS LIETUVOJE BRUOŽAI.....253 AUTORIŲ DĖMESIUI..... 259 GUIDELINES FOR AUTHORS..... 263

RYTIS JONAITIS, IRMA KAPLŪNAITĖ.
SENKAPIS VILNIUJE, BOKŠTO GATVĖJE.
XIII–XV A. LAIDOSENOS LIETUVOJE
BRUOŽAI. VILNIUS: LIETUVOS
ISTORIJOS INSTITUTAS, 2020. 586, [2] P.;
IL. ISBN 978-609-8183-84-9

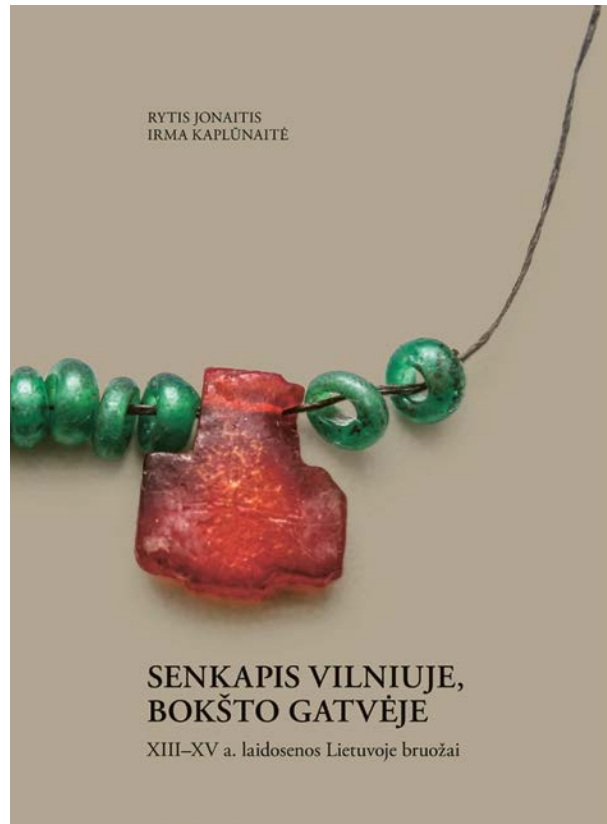
ARTŪRAS DUBONIS

Lietuvos istorijos institutas, Archeografijos skyrius,
Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva, el. paštas:
arturas.dubonis@istorija.lt

Artėjant oficialiam Vilniaus jubiliejui (1323–2023) recenzuojamoji mokslinė monografija pristato seniausios Vilniaus socialinės-politinės-konfesinės istorijos aspektus (Valionienė 2019¹), kurie Lietuvos sostinę atskleidžia kaip daugiakultūrį miestą nuo pat pirmųjų jo kūrimosi dienų. Knyga skiriama – dabar jau pagrįstai galime teigti – seniausiam (XIII a. antroji pusė – XV a. pradžia) Vilniaus krikščionių (stačiatikių) kapinynui Bokšto gatvėje. Mokslinę darbo vertę kelia išskirtinė tyrimo aplinkybė: 2006–2014 m. iškasinėtas visas kapinynas (p. 12: *čia ir toliau skliausteliuose nurodomi recenzuojamos monografijos puslapiai. – A. D.*), rasti ir išanalizuoti 537 kapai (p. 303).

Monografiją sudaro Pratarė, Įvadas, septyni nenumuruoti skyriai su poskyriais, Išvados, Priedai, autorių parinktas 191 paveikslas ir dar 35-i, parinkti Priedo nr. 2 sudarytojų. Pabaigoje skelbiama privaloma techninė bet kurio mokslo leidinio palyda: Šaltinių ir literatūros sąrašas, išsami santrauka anglų kalba. Deja, nėra jokių rodyklių.

Pratarėje (p. 7–8) ir Įvade (p. 9–13) aptariamas darbo tikslas, kurio siekdami autoriai į mokslo apyvartą įvedė seniausio stačiatikių kapinyno Vilniuje

Bokšto g. duomenis, išsamiai ištyrė laidosenos jame bruožus ir, pasitelkdami platų laidosenos šiame viduramžių Europos regione kontekstą, aptarė daugelio kultūrų žmonių apgyvendinamo Vilniaus ypatumus (p. 10–11). Autoriai ketina gilintis į laidosenos Lietuvoje XIII–XIV a. problemas, išryškinti stačiatikiškus ankstyviausios krikščioniškos laidosenos Vilniuje bruožus, atskirus jų elementus lygindami su panašiais Kernavės Kriveikiškio kapinyno ar kitais, datuojamais po 1387 m. katalikiško Lietuvos krikšto, pristatyti kapinyne aptiktus radinius, nustatyti jų ir viso kapinyno chronologiją, iširti rusėniškos bendruomenės įsikūrimą Vilniuje (p. 11–12). Autorių

¹ Miesto genėzės problemos analizuojamos prieš pora metų pasirodžiusioje Oksanos Valionienės monografijoje.

skelbiami tyrimo siekiai išplėtojami atitinkamuose skyriuose. (Iš anksto galima pažymėti, kad visi pažadai įvykdyti.)

Archeologinių tyrimų metu surinkta medžiaga nuosekliai struktūruojama, analizuojama, interpretuojama, apibendrinama septyniuose skyriuose.

Skyriuje „Viduramžių laidosenos problematika“ (p. 16–64) autoriai aptarė griautinių kapų atsiradimo, laidosenos plokštiniuose kapinyuose, juos palikusią bendruomenių identifikavimo problemas Lietuvoje. Griautinės laidosenos plitimą jie pagrįstai sieja su tiesiogine krikščionybės įtaka (p. 30–33) ir mato atneštinį, o ne vidinį visuomenės vystymosi rezultata. Diskutuodami su krikščioniška ir ypač su galima stačiatikiška griautinių kapų priklausomybe abejojančiais mokslininkais, daugiausia su Kriveikiškio kapinyno tyrinėtojais, autoriai gina savo išvadas, kad ištirtasis kapinynas Bokšto g. tiesiogiai sietinas su stačiatikių konfesija (p. 48–49), kuriai priklausyti galėjo atvykėliai krikščionys, naujakrikštai, gal net ir kiti, nenorėję būti sudėginti (p. 63–64).

Sklypo geografinė padėtis Vilniaus senamiestyje pristatoma skyriuje „Sklypas Vilniuje Bokšto g. 6“ (p. 66–101). Jame aptariami ankstyvesni Bokšto g. aplinkoje vykdyti archeologiniai tyrimai. Akcentuojama, kad archeologų ištirtas beveik visas sklypas – 7000 m², radiniai sudaro netoli 30 tūkst. vienetų (p. 75). Pabrėžiama išskirtinė sklypo istorinė ir kultūrinė vertė: jis patenka į vieną iš seniausių senamiesčio teritorijų, sietinų su XIV a. jau minimu Rusėnų miestu (p. 66). Teritorijos ankstyviausio įsivavinimo etape (XIII a. paskutinis trečdalis – XV a. pradžia) čia veikė kapinynas (p. 80). XV a. pradžioje jame baigiama laidoti, o to paties amžiaus pabaigoje kapinių teritorijoje imami statyti mūriniai pastatai (p. 80–81).

Skyriuje „Gamtinė situacija ir topografija“ (p. 104–110) išvardijami geografiniai veiksniai, spėtina, nulėmę kapinyno vietos parinkimą: vietos vaizdingumas, smėlinga žemė, patogi supanti miesto infrastruktūra.

Skyriuje „Laidosena kapinyne Bokšto gatvėje“ (p. 112–195) autoriai pateikė tyrimo duomenis ir juos interpretavo: palaidoti žmonės, laidosenos elementai, laidojimo papročiai, sunkiai apčiuopiami socialiniai palaidotųjų skirtumai ir pan. Tai leido įrodyti krikščioniškus kapinyno požymius, konstatuoti stačiatikišką jo priklausomybę (p. 194).

Skyriuje „Radiniai“ (p. 198–256) išsamiai pristatomos kapinyno įkapės. Jų aptikta tik 10 proc. kapų (p. 199). Daugiau seniausiuose kapuose. Papuošalai dominuoja moterų ir vaikų kapuose, vyrų kapuose tebuvo kelios įkapės (p. 250). Dauguma papuošalų būdingi rusėnams, o ne lietuviams (p. 252).

Abu šiuos skyrius, kuriuose „iš vidaus“ išvystame kapinyno medžiagą, reikia laikyti kertiniais. Juose išanalizuota tyrimo medžiaga autoriams leidžia jį priskirti netoli Vilniaus pilių įsikūrusiai stačiatikių bendruomenei.

Ne mažiau svarbus skyrius „Kapinyno chronologija“ (p. 258–275), kuriame pateikti datavimo įrodymai. Autoriai naudojo archeologinių sluoksnių stratigrafiją, buitinės keramikos tipologiją, žmonių kaulams nustatyti – radioaktyviosios anglies metodą (¹⁴C) ir stabilųjų izotopų tyrimą. Šis skyrius laikytinas trečiuoju iš kertinių.

Priešpaskutiniame skyriuje „Istorinės aplinkybės: stačiatikiai pagoniškame Vilniuje“ (p. 278–298) ieškoma atsakymų į klausimus, iš kur, kodėl, kaip stačiatikiai atsidūrė čia, kur ieškoti kapinyną Bokšto g. naudojusią gyventojų gyvenvietės ir pan. Viena iš svarbesnių priežasčių gausnei stačiatikių bendruomenei įsikurti Lietuvoje autoriai laiko ankstyvųjų miestų – Kernavės ir Vilniaus – atsiradimą Lietuvoje. Lietuviškų miestų genezėje kuriamąsias iniciatyvas savo rankose telkė didysis kunigaikštis, siekdamas ūkinių, politinių, administracinių, karinių ir socialinių tikslų. Stačiatikių atsiradimo Kernavėje atveju autoriai regi Traidenio (1268–1282) iniciatyvą (p. 279). Nors neatmeta jo vaidmens ir Vilniuje (p. 288), bet Bokšto g. kapinyno pradžią tvirčiau susieja su didžiojo kunigaikščio Vytenio (1295–1315) valdymo

laikais (p. 279–280). Atkelti svetimšalius – sąmoninga valdžios politika (p. 280). Antra, pagrindinė, tokios politikos priežastis susijusi su ūkio poreikiais. Įgudusių, nagingų, reikalingų amatininkų stygių pirmiausia jautė valdantieji kunigaikščiai, o plečiant valdžią Rusios žemėse jie rado pakankamus išteklius, kuriais naudojosi (p. 279–280). Iš Rusios atkelti stačiatikiai, amatininkai ir pabėgėliai, tapo pirmaisiais Vilniuje apsigyvenusiais krikščionimis (p. 281–283). Be to, autoriai siūlo daugiau atsakymų į klausimą, kaip stačiatikiai pateko į Vilnių (p. 284–285). Tai didžiojo kunigaikščio dvaras ir jo aplinka viliojo įgudusius rusėnų pirklius ir amatininkus, kurdino karo belaisvius. Apgyvendinami stačiatikiai net galėjo būti kariai, kariauna, saugojusi sostinę. Jų pirmosios gyvenvietės autoriai ieško Vilniaus piliakalnių ir papilių komplekse, t. y. arčiau valdovo; vėliau jie persikėlė į būsimą senamiesčio teritoriją – „Rusėnų miestą“ (p. 287). Kaip dera darbo pabaigai, skyriuje „Išvados“ (p. 300–309) nuosekliai trumpai apibendrinama visa tyrime išdėstyta medžiaga.

Monografija papildyta priedais nr. 1 ir nr. 2 (p. 312–547). Pirmame sukataloguoti (trumpai aprašyti) kapai. Jį parengė autoriai. Priedą nr. 2 parengė Rimantas Jankauskas ir Justina Kozakaitė. Jis skirtas XIII–XV a. senųjų vilniečių kasdienybės bruožams nustatyti remiantis bioarcheologiniais duomenimis. Abu priedai praturtina publikacijos mokslinę medžiagą.

Šių eilučių autorius nekėlė tikslo knygoje ieškoti korektūros, kitų techninių klaidų. Deja, jos neišvengiamos, nors ir kaip bet kurio darbo autorius siektų jų nepalikti. Recenzuojamoje knygoje atsitiktinai pastebėti du nesklandumai. Kai kuriuos skyrius apibendrinančios pastraipos neišskirtos techniškai (tarpeliu, ženkleliais ar pan.), todėl skaitytojui gali pasirodyti, kad apibendrinamas ne visas skyrius, bet paskutinis jo poskyris. Taip, pavyzdžiui,

nutiko su skyrių „Viduramžių laidosenos problematika“ (p. 63) ir „Laidosena kapinyne Bokšto gatvėje“ (p. 194) apibendrinimais. Kitas nesklandumas susijęs su skaičiais, kurie apibūdina Rusėnų miesto plotą didžiausios plėtros metu. Autoriai pateikia du. Vienu atveju teigiama, jog, XIV a. pabaigoje Rusėnų miestui pasiekus savo plėtros piką, iki XV a. pradžios, remiantis archeologinių sluoksnių radavietėmis, priemiestis galėjo užimti apie 15 ha (p. 296). Kitur nurodo, kad valdant Algirdui (1345–1377) stačiatikių tikėjimo Vilniaus miestiečių gyvenvietės plotas savo didžiausios plėtros laikotarpiu buvo apie 68 ha (p. 301).

Autorius reikia pasveikinti už iki galo, t. y. iki mokslo publikacijos, atliktą darbą ir jame pateiktas objektyvias išvadas, iš kurių viena iš svarbiausių – seniausias Vilniaus griautinis kapinynas priklauso krikščionims stačiatikiams rusėnams. Išvados reikšmė yra išskirtinė ne tik dėl to, kad patvirtina viduramžiams būdingo Lietuvos valstybingumo diktuojamą „sostinių“ Vilniaus, Kernavės (ir Trakų (Baliulis *ir kt.* 1991)²) daugiakultūrį fenomeną nuo pat jų miestiečių pradžių, bet ir dėl tos priežasties, kad Lietuvos istorikų ir archeologų bendruomenėje yra abejojančių tokiu ankstyvu rusėnų įsikūrimu Lietuvoje – ypač dėl į Bokšto g. kapinyną išskirtinai (p. 34) panašaus Kriveikiškio priklausomybės stačiatikiams (rusėnams) (p. 34–45).

Recenzijos pabaigoje pateiksiu kelias diskusines pastabas.

Dėl rusėnų bendruomenių įtakos Lietuvoje, dėl kurios esą atsirado vietinių naujakrikštų, pasilaidojusių stačiatikių kapinyuose. Šiaip pagonybė ikikrikščioniškoje Lietuvoje užtikrino pagonims elitine vadintą padėtį. Nors ją sunku apibūdinti, ji egzistavo, nes dauguma lietuvių bajorijos, kaip ir jų valdžia – didieji kunigaikščiai – laikėsi pagonių tikėjimo (Baronas, Rowell 2015). Aišku, stačiatikybė politiškai ir socialiai negalėjo būti patrauklesnė už

² Trakuose gyvena lietuviai, karaimai, rusėnai ir totoriai.

pagonybę. Masiškesni pagonių, kurie būtų laidojami Kernavės ir Vilniaus, kituose stačiatikiškuose kapinyuose Lietuvoje, perėjimai, atsivertimai į krikščionybę be valdančiųjų sankcijos nežinomi. Visuose Lietuvos istorijos šaltinių paliudytuose krikšto veiksmuose dalyvavo diduomenė, pirmiausia valdantieji kunigaikščiai. Todėl abejotina autorių ne kartą išsakoma prielaida, kad Bokšto g. Vilniuje ir Kernavės Kriveikiškio kapinyuose galėjo būti laidojami ir vietiniai naujakrikštai. Labiau tikėtina, jog abu ankstyvieji stačiatikiški kapinynai priklausė Lietuvoje įkurdintiems stačiatikiams, kurių uždaros bendruomenės plėtojosi pačios, be didesnio ateivių iš išorinių bendruomenių narių fizinio įsiliejimo. Žinoma, šios aplinkybės netrukdyt bendrauti stačiatikių ir pagonių bendruomenėms.

Drauge ir teiginys esą Bokšto g. kapinyne palaidoti kariai stačiatikiai, saugoję sostinę, labai abejotinas. Autoriai neapskaičiavo, kokio dydžio bendruomenė galėjo palikti minėtą kapinyną³, todėl neaiškios jos mobilizacinės galimybės⁴. Šis kapinynas nepatvirtina teiginio, kad Bokšto g. rusėnų bendruomenėje klestėjo aukšto lygio amatininkystė, nukreipta aptarnauti valdančiojo elito poreikius. Nematyti įkapių, kurios tą įrodytų. Ir tuo jis iš esmės skiriasi nuo Kernavės. Iš tiesų, reikėtų paantrinti autoriams, kad Vilniuje būta rusėnų karo belaisvių kapinyno, nes palaidotųjų socialinė padėtis visuomenėje neatrodo aukšta: kapinyne nėra elitinių kapų, prestižinių laidojimo vietų, dėl prastesnio maisto žmonės Bokšto g. kapinyne fiziškai menkesni, nei randami stačiatikių kapinyne Vilniuje Latako g. (p. 183, 191), nėra net menkiausias užuominos apie galimą Bokšto g. stačiatikių bendruomenės raštingumą, o Kernavėje yra rasti Rusioje pagamintas sidabrinis knygos viršelio apkaustas (XIV a.), rašymo stilius.

³ Kernavės Kriveikiškio stačiatikišką kapinyną palikusi bendruomenė, remiantis R. Jankausko tyrimu, galėjo turėti vidutiniškai 210–310 žmonių. Gintautas Vėlius apskaičiavo maksimalius gyventojų dydžius – 386–500 žmonių; tiek buvo apie 1379–1390 m. (Vėlius 2005, p. 25–29). Ištirti 292, ne visi kapinyno kapai (ten pat, p. 7).

⁴ Pagal 1528 m. Lietuvos kariuomenės reikalavimus į karą šaukiamiems bajorams turintieji 8 tarnybas privalėjo išrengti vieną karį. Valstiečių tarnybą sudarydavo giminaičių šeimos, tad 8 tarnybos galėjo siekti gal keliasdešimt žmonių.

Vilniaus ir Kernavės XIII a. antrosios pusės – XIV a. stačiatikių bendruomenių palyginimas atskleidžia dar vieną senosios Lietuvos visuomenės fenomeną. Lietuvos socialinės viršūnės savo veikloje plėtojo ankstyvuosius lietuvių ir rusų (rusėnų) kontaktus, kurie pavirto socialinio, politinio, kultūrinio ir teritorinio tarpetninio sąlyčio aplinkomis, vadinamomis paribio, „pasienio“ *frontirų* zonomis. Jos veiksmingai dalyvavo kuriant vėlyvųjų viduramžių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenę, nes sudarydavo sąlygas akulturacijos, kultūrinės ir kalbinės simbiozės procesams plėtotis, ypač privilegijuotuose visuomenės sluoksniuose.

R. Jonaičio ir I. Kaplūnaitės monografija plačiau praveria duris į ankstyvųjų miestų, protomiestų, aplinką *frontirą* Lietuvoje. Kernavėje atvykėlių rusėnų bendruomenė per pagonių lietuvių įtakas akultūravosi ir asimiliavosi, kaip liudija Kriveikiškio kapinyne rastų įkapių kiekis, didesnis nei stačiatikių rusėnų kapinyne Vilniuje (p. 253). Galop asimiliacija Kernavės stačiatikių bendruomenę turėjo atvesti į katalikybę (Dubonis 2009), o tai nenutiko Vilniuje. Gediminaičių sostinės ankstyvoji rusėnų bendruomenė išsiskiria gana griežtais krikščioniškos-stačiatikiškos laidosenos bruožais (p. 255), t. y. pasirodė labiau stačiatikiškai konservatyvi, nes turėjo tvirtą atramą – gausų gyvybingą rusėnų stačiatikių sociumą Vilniuje.

Tą reikia turėti omenyje, antraip bus sunku suprasti, kodėl kai kurie XIV–XV a. apie Lietuvą rašę užsienio autoriai lietuvių kalboje, tikėjime ir aprangos modelyje išvydo daug rusiškų kultūrinių bruožų. Jie gretino lietuvius su rusais: lietuvius laikė nekrikštyta rusų atplaiša, lietuvių kalbą priskyrė slavų kalboms. Jiems atrodė, kad lietuviai savo kilme ir net pagonybe priklausė rusų, arba plačiau – slavų – bendrijai.

Lietuvių ir rusų akulturacijos ir simbiozės reiškinius konstatavo ir žymusis Jonas Dlugošas XV a. antrojoje pusėje. Savo Kronikoje jis tvirtino, kad, gyvendami bendroje valstybėje su rusais, maišydami su jais, lietuviai pakeitė pirminę, lotynišką, savo prigimtį, bet jos visiškai nesunaikino; bendraudami su kaimynais lietuviai į savo kalbą, kuri truputį skiriasi nuo lotynų, perėmė slaviškų žodžių.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Baliulis, A., Mikulionis, S., Miškinis, A., 1991. *Trakų miestas ir pilys. Istorija ir architektūra*. Vilnius: Mokslas.

Baronas, D., Rowell, S. C., 2015. *The Conversion of Lithuania. From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*. Vilnius: Institute of Lithuanian Literature and Folklore.

Dubonis, A., 2009. *Recenzija: G. Vėlius. Kernavės miesto bendruomenė XIII–XIV a.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005. 112 p.: il. ISBN 9986-19-816-X. In: *Lietuvos archeologija*, 35. Vilnius: Diemėdžio leidykla, 264.

Valionienė, O., 2019. *Viduramžių Vilnius. Erdvės evoliucija. XIII a. vidurys – XVI a. pirmas ketvirtis*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Vėlius, G., 2005. *Kernavės miesto bendruomenė XIII–XIV a.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.